

TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ORGANİZE OLAN KADIN CEMİYETLERİNİN TÜRK KADINININ SİYASİ HAYATA KATILIMINDAKİ ROLÜ*

Dilek AKGÜMÜŞ†

GİRİŞ

Türk kadınının geçirdiği siyasi, sosyal ve kültürel evreleri açıklamadan siyasal haklarını nasıl kazandığını ve bu hakların Türk kadını için ne anlama geldiğini anlamının pek mümkün olamayacağına inanmaktayız. Bu sebeple çalışmamızda, Türk kadınının siyasal kazanımlara giden yolda geçirdiği tarihsel süreç hakkında özet bilgi verilerek özellikle kadın cemiyetlerinin bu süreçteki rolü üzerinde durulacak ve bugün kadının siyasi temsil oranı üzerinden bir değerlendirme yapılarak bir sonuca ulaşılmaya gayret sarf edilecektir.

1). OSMANLI'NIN İLK YILLARINDAN TANZİMAT DÖNEMİNE KADAR TÜRK KADINININ DEVLET İŞLERİNDE MÜDAHİL OLMASI VE SİYASAL HAYAT İÇİNDEKİ ROLÜ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yavuz Sultan Selim Han'ın (1512-1520) muhtereme eşi ve Kanunî Sultan Süleyman'ın (1521-1566) annesi Hafsa Hatun'un vefatına kadar haremdeki kadınlar devlet işlerine karışmazken/karışamazken Hafsa-Hatun'un 19 Mart 1534'deki vefatı ile kadınların etkin bir şekilde varlığını göstermeye başladıkları görülmektedir. Kadınların devlet işlerine müdahaleleri Fatih devri ile başladığı bilinmekle birlikte hemen hemen herkesin üzerinde fikir birliğine vardığı devlet işlerinde en etkin oldukları dönem ise; Padişahın haremine bir köle olarak giren ve rakiplerini yenerek kanunî'nin İmparatoriçesi olmayı başarmış olan Hürrem Sultan'dır.

Hürrem Sultan'ın başlattığı kadınlar saltanatı sonraları İkinci Selim'in (1566-1574) karısı ve Üçüncü Murad'ın (1574-1595) anası Nûr-Bânû Sultan'la devam etmiş, Nûr-Bânû'yu Üçüncü Mehmed'in (1595-1603) annesi Safiye-Sultan, Birinci Ahmed'in (1603-1617) eşi ve IV. Murad'ın annesi olan Kösem Valide Sultan ilerlemiş yaşına kadar siyasi iktidarı elinde tutma çabası içinde olmuştur.

Mâhpeyker Kösem Sultan'ın gelini ve IV. Mehmet'in annesi olan şahsî menfaati için devlet idaresine müdahale etmemiş, "Valide Sultan"lığını hayırlı işlerde kullanmış Hatice Turhan Sultan ile diğer hanım sultanların buna benzer yaşam öyküleri neticesinde bu dönem "Kadınlar Saltanatı" olarak tarihe geçmiştir.

"Kadınlar Saltanatı" olarak bilinen bu dönemde en büyük rekabet bu Turhan Valide Sultanla "nine" ve "saltanat nâibesi" Kösem-Sultan arasında geçmiştir.

Bu rekabetle Mâhpeyker Kösem Sultan nasıl öz evladı Sultan İbrahim'i pek feci bir şekilde boğdurmuşsa, tarih bu sefer şahısları farklı olmak suretiyle tekerrür etmiş bu kere de torunu IV. Mehmed'i zehirleterek Turhan Hatice Sultan'ın "Valide Sultan"lığına son verip Saliha Dilâşûb Sultan'dan doğan dokuz yaşındaki diğer Şehzade Süleyman(II. Süleyman)'ı tahta çıkarmaya teşebbüs etmişse de felaket zamanında haber alındığı için muvaffak olamamıştır.

Bu haberin saraydaki yankıları etkili olmuş Turhan Hatice Sultan'ın adamlarından Baş-Lala Uzun Süleyman Ağa'nın tertibiyle Mâhpeyker Kösem Sultan bir perde ipiyle boğdurulmuş, hemen arkasından otuz sekiz Ocak Ağası da idâm edilmişti. Son olarak IV. Mehmed, babasının katlinde

* Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir'de düzenlenen 'Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi' nde bildiri olarak sunulmuştur

† Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü, dilekakgumus@gmail.com

parmağı olan yetmiş kişiden hayatta kalanları ortadan kaldırarak harem entrikaları ile dolu bu dönemi geride bırakıp yeni bir dönemi başlatmıştır.

II). TANZİMAT VE MEŞRUTİYET YILLARINDA KADIN HAREKETİ VE KADIN CEMİYETLERİNİN SİYASAL HAYATA KATILIMDAKİ ROLLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları konusundaki tartışmalar, Osmanlı'nın Batılılaşmaya çalıştığı Tanzimat Dönemi ile başlar. Tanzimat aydınları, kadının toplum içinde görünür olabilmesi için bazı girişimlerde bulunmak gerektiğini düşünmektedirler. Bunun için önceliğin eğitime verilmesine vurgu yapmışlar ancak kadınlara ve erkeklere eşit eğitim imkanı tanındığında, bilgi sahibi olacaklarını ve topluma hizmet edeceklerini savunmuşlardır (Kaplan,1998: 7-9; Baltacı, 1999: 1963-1979). 10 Kasım 1859 tarihinde Maarif Nezareti'nden Sadaret'e yazılan tezkirede ulusların kalkınmasının eğitimle olacağı belirtilmiş, kız çocukları için rüştiyelerin açılması teklif edilmiştir. 1859 yılında İstanbul'da Cevri Kalfa İnas Rüştiyesi açılmıştır. İstanbul dışındaki illerde ise, ilk kız rüştiyelerine II. Abdülhamit döneminde 1883-1884 öğretim yılına ait kayıtlarda rastlanmaktadır (Kurnaz, 1991: s.6-15). Tanzimat döneminde kızların mesleki eğitimleri içinde okullar açılmıştır. Mesleki eğitim alan ilk bayanlar ebeler olup ilk ebelik eğitimi 1843'te açılan tıbbiye Mektebinde verilmiştir (Unat, 1964: 63). Rüştiye olularının açılmaya başlandığı dönemde kızlara yönelik sanayi mekteplerinin açılması üzerine de bazı tartışmalar yaşandığı görülmüştür. Bunun üzerine 1864'te Mithat Pasa tarafından Rusçuk'ta öksüz kız çocukları için ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir dikim atölyesi niteliğindeki ıslahhane açılmış, 1869 yılında ise yine ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için Yedikule'de dikimhane özelliğinde Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. (Akyüz, 1994: 151). Tanzimat'la birlikte açılan bu okullar eğitimin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu arada çıkarılan süreli kadın yayınları da kadınlık bilincinin uyandırılmasını önderlik görevini üstlenmiştir. Tanzimat döneminden II. Meşrutiyet dönemine kadar çıkarılan bu gazete ve dergilerde daha ziyade Türk kadınına cesaretlendiren figürler kullanılmış, "iyi anne" "iyi eş", "iyi Müslüman olma" temaları işlenmek suretiyle, "eşit kadın- erkek anlayışı İslam'ın bozulmamış halinde aranarak asr-ı saadet döneminin örneklerinde bulunmaya çalışılmıştır" (Sürücü, 2008: 34)

Tanzimat dönemiyle birlikte gelişme gösteren kadın faaliyetleri ve bunların akabinde kadının zamanla daha da aktif bir statü kazanması, II. Meşrutiyet döneminin getirdiği özgür ortamla biraz daha ivme kazanmıştır. Türk kadını adına sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan gelinen nokta dönemin önde gelen düşünürlerin eserlerinde ve makalelerinde geniş yer bulmuş, farklı akımların temsilcileri kadın hareketlerini bazen destekleyen bazen eleştiren yazılar kaleme almışlardır (Sürücü, 2008: 34). İslamcılığı temsil eden aydınlar, İslam Hukukunun kadına Batı'dakine oranla daha çok hak verdiğini fakat bunun toplumda yerine getirilmediğine dikkat çekiyordu(Kurnaz, 1998: 20-21).. Bu dönemden sonra ortaya çıkan akımlardan Batıcılar, toplumsal hayatın her alanında, en başta da siyasette kadınlarla birlikte olmaktan yana tavır koymuşlardı. Türkçülük akımının savunucuları ise kadını hayatın her alanında görmekten yana olduklarını her sahada ifade etmişlerdi. Türkçülük akımının önde gelen savunucularından Ziya Gökalp kadına siyasi haklar verilmesi konusunda ısrarcı bir tavır sergilemişti. Dahası Türkçülerin, Emine Semiye'nin İttihat ve Terakki partisinin faal üyesi olarak çalışmasına izin vermeleri, kadınların siyasete katılmaları konusunda ne kadar samimi olduklarını göstermesi bakımından kayda değer bir gelişmeydi. Türkçülerin bu uygulamasına rağmen kadınların siyasi hayata girmesinin henüz erken olduğunu savunanların sayısı azımsanamayacak kadar fazlaydı. Diğer taraftan Kadınlar içinde milletvekilliğinin her ne kadar bir ihtiyaç olduğunu savunmaların olmasına rağmen vekillikten önce kadının öyle bir konuma ulaşana kadar her bakımdan donanımlı olması gerektiğini savunan kadın entelektüeller de vardı Kurnaz, 1998: 70-77; Kaplan,1998: 15-18; Baltacı, 1999: 1963-1979).

Karşıt görüşlerin gölgesinde şekillenmeye başlayan kadın siyasi hareketi Türk basınında özellikle Kadınlar Dünyası Dergisi'nde genişçe yer bulmaktaydı. Dergi, kadın haklarının en ateşli savunucusu olmuş, kız çocuklarının eğitimi meselesiyle yakından ilgilenmiş her fırsatta gündeme taşımış ve kızların yükseköğretim hakkının kadına tanınması için büyük mücadele vermiştir. Aynı dönemde diğer ülkelerde kadın haklarını, kadınların kazandığı seçme ve seçilme hakkına giden süreci okuyucularıyla paylaşarak Türk kadınına heyecanlandırmaya çalışıyordu (Çakır ,1996: 308-309).

Birçok sahada kendine yer edinmeye başlayan kadının daha ziyade 20. Yüzyılın başlarında sosyal hayatta görünür olmasının ardında farklı nedenler vardı. Özellikle bu dönemde yaşanan savaşlar neticesinde erkek nüfusun cephede kaybedilmesi kadın emeğine duyulan ihtiyacı fazlasıyla arttırmıştır. Özellikle erkeklerden boşalan işgücünü kapatmak için kadınlar resmi dairelere ve özel sektörlere yerleştirilmiştir. Telefon şirketleri başta olmak üzere çeşitli kurum ve kuruluşlarda da kendisine iş imkanı sağlanmıştır (Yıldırım, 2011: 128-129; Toprak, 2003).

Yine savaş dönemlerinde kadınlar cephe gerisinde yaşlıların ve yaralıların bakım ve tedavilerini üstlenmişlerdir. Nitekim kadın teşkilatlanmalarının bu yıllara denk gelmesi bir tesadüf değildir. Bu dönem kadın teşkilatlarının çoğu yardım amacıyla kurulmuş hayır cemiyetleridir. Bu örgütler kendi ürettikleri sargı bezi vb. yaralılar için gerekli malzemeleri, savaş alanlarına gönderilmek üzere Harbiye Nezaretine iletmekte ve para yardımı toplamaktaydılar. Daha çok yardım dernekleri şeklinde başlayan ve faaliyetlerine devam eden bu dernekler açıldıktan kısa bir süre sonra kadın haklarını geliştirmek ve onların eğitimlerini yükseltmek gibi gayeler taşıyan çeşitli dernekçilik faaliyetlerinde de varlıklarını göstermişlerdir (Altındal, 2004: 99; Cebecioğlu, 1998: 425; Güzel, 1985: 859). İktidar tarafından desteklenen kadın dernekleri çoğalmaya başlamış ve bu dönemde kadınların sosyal hayatta daha fazla yer alması için önemli adımlar atılmıştır. Bunlara ek olarak İttihat ve Terakki, partiye bağlı kadın şubesi kurarak, kadınların siyaset ve millî meselelerle ilgilenmelerini teşvik etmiştir. Bu şubeler toplantı ve konferanslar düzenleyerek kadın haklarını açıklamıştır.

Tanzimat'la belli bir olgunlaşma seviyesine ulaşan kadın meseleleri ilan edilen meşrutiyet yönetimiyle biraz daha ivme kazanmıştı (Kamuran, 1330: 1; Behiç, 1324: 79). Tanzimat'la kadınlara tanınan fırsatlar Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)'ne gelindiğinde daha da genişledi. Bunda dönemin getirdiği söz, yazı ve basın hürriyetinin tesiri olduğu söylenebilirdi. Daha önce elde ettikleri ortaöğretim hakkına ilave olarak 1914'de açılan İnas Darülfünunu (Arslan, 2014: 1-16) ile yükseköğrenim hakkını kazanan kızlar, söz konusu hürriyet ortamında özellikle sosyal hayatta da faaliyette bulunmaya başladılar.

SONUÇ

Türk kadınının her ne kadar bu yıllarda sosyal hayatta ve çalışma hayatında önemli gelişmeler kaydettiği görülse de Osmanlı toplumunda kadınlara siyasi hakların verilmesinden bahsetmek için henüz vakit erkendi. Kadınların siyasi hak talep ettikleri ülkelerde kadınlar hissedilir derecede hayatın içinde idiler (Kadınlar Dünyası, 1330: s.2) ve bu ülkelerde kadınlar sosyal haklarının çoğunu elde etmişlerdir. Fakat her şeye rağmen siyasi haklar isteyen kadınlar, Avrupa'nın bazı ülkelerinden gelen haberlerden memnuniyet duyuyor. Avrupa'da kadınlar adına yaşanan gelişmelerin Türkiye'yi de olumlu manada etkileyeceğine düşünüyor ve sonunda siyasi haklarına kavuşacaklarına inanıyorlardı.

Nitekim Kadınların Tanzimat'tan itibaren sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi sahada kat ettikleri aşama ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren pek çok girişimlerle siyasal hakların kazanılması için gösterilen gayretler bu inancı desteklemiş ve olumlu sonuçlarını vermiştir. Bu konuda ilk adım 3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunu ile atılmış, bu kanuna göre kadınlar ilk kez Belediye seçimlerinde oy kullanma ve Belediye Meclislerine seçilme hakkını elde etmişlerdir. 26 Ekim 1933'te ise 1924 tarihli Köy Kanunu'nun 20.ve 25. Maddelerinde yapılan değişiklikle muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkını elde eden kadınlar nihayet 5 aralık 1934'te dönemin Başbakanı İsmet İnönü ve 191 arkadaşının; 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10.ve 11. Maddelerinin değiştirilmesine ilişkin kanun teklifinin kabul edilmesiyle milletvekili -seçme ve seçilme hakkını kazandılar. Kanun'da yapılan değişiklikle kadın, erkek her Türkün seçme yaşı 22, seçilme yaşı 30 olarak belirlendi. Böylece, kadın ile erkek arasındaki eşitsizlikten biri daha ortadan kalkmış oluyordu.